

Kamola Saipova
(Narodowy Uniwersytet Uzbekistanu im. Mirzy Uług Bega,
Taszkent, Uzbekistan)

ORCID: 0009-0000-0533-2416
DOI: doi.org/10.60513/f0wp-h869

Życie polityczne i kulturalne Polaków w Turkiestanie w pierwszych latach formowania władzy sowieckiej

Rewolucja lutowa, a zwłaszcza przewrót październikowy 1917 r. w Rosji radykalnie wpłynęły na naturalny, historyczny przebieg rozwoju Turkiestanu. Zbrodnie wojenne, szerzenie się chorób zakaźnych, zniszczenia gospodarcze, dewastacja wielu gospodarstw rolnych w latach 1917–1918 doprowadziły do wielu zgonów i spadku liczby urodzeń. Liczebność populacji spadła. Tylko w 1917 r. liczba ludności wiejskiej w Ferganie zmniejszyła się o prawie 25 proc.¹ Nie miało to jednak zbyt dużego znaczenia ze względu na masowy napływ ludności z narodowych regionów Rosji, krajów azjatyckich i Europy.

W życiu politycznym kraju kwestia utworzenia autonomii Turkiestanu pozostała głównym i palącym problemem. Ludowy Komisariat ds. Narodowości Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (RFSRS) odegrał przewodnią rolę w opracowaniu zasad autonomii sowieckiej. W dniach 20 kwietnia – 1 maja 1918 r. odbył się V Krajowy Zjazd Rad. Zajął się rozpatrzeniem kwestii utworzenia autonomii Kraju Turkiestańskiego. 30 kwietnia tr. podjęto decyzję o uznaniu Turkiestanu za Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Sowiecką (TASRS). Koordynacja TASRS zależała od władz RFSRS. W tym suwerenność TASRS była ograniczona².

Pozytywnym punktem było to, że w związku z wielonarodowym składem ludności republiki w 1918 r. utworzono Ludowy Komisariat ds. Narodowości TASRS. Organ ten miał „strzec prawidłowości realizacji polityki narodowej rządu radzieckiego...”³ i chronić interesy mniejszości narodowych zamieszkujących Republikę Turkiestanu.

26 października 1917 r. zaczęto tworzyć na zachodzie pierwsze komisariaty do spraw mniejszości narodowych RFSRS. Wynikało to z faktu, że na zachodnich rubieżach były już potrzebne kadry, co stało się główną przyczyną tworzenia komisariatów mniejszości narodowych do spraw polskich. Pierwszym komisarzem został Julian Leszczyński⁴.

¹ Saipova K.D. The implementation of national policies among the national minorities of Turkestan / Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives, 2015. – Austria: Vienna. – P.26-28.

² Бочкарева И.Б., Лысенко Ю.А. «Национальный вопрос» и становление советской власти в Туркестане (1917–1921 гг.) // Вестник Томского государственного университета, 2018. – № 429. – С.104.

³ Центральный Государственный архив Республики Узбекистан (далее НА РУз.), ф. Р.36, оп. 1, д. 141, л. 26; История Великой Октябрьской социалистической революции. Ответ. ред. Соболев П.И. Первое издание. – Москва: АН СССР, 1962. – С.356; История Великой Октябрьской социалистической революции. Ответ.ред. Соболев П.И. Второе издание. – Москва: Наука, 1967. – С.471.

⁴ Саипова К.Д. Цели и задачи создания Наркомнаца РСФСР (1918–1924 гг.)// Актуальные проблемы естественных и гуманитарных наук. – Москва. – №3 (86) март. Часть I, 2016. – С.178-180. / <http://greyish.ru/?p=1242>

Julian Leszczyński (pseudonim partyjny Leński), syn Mariana, urodził się 8 stycznia 1889 r. w Płocku. Od 1906 r. związany był z Socjaldemokracją Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL). W latach 1909–1911 był studentem Wydziału Filozoficznego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, z którego został wydalony za kierowanie strajkiem studenckim. W 1910 r. wybrano go na przewodniczącego Związku Młodzieży Socjalistycznej „Spójnia”. Od 1917 r. był członkiem komitetu warszawskiego SDKPiL. W 1917 r. prowadził działalność rewolucyjną w guberni mińskiej.

W latach 1917–1918 był komisarzem do spraw polskich w Ludowym Komisariacie ds. Narodowości RFSRS (ros. *Narkomnat*). Od grudnia 1918 r. pracował w Mińsku dla gazety „Młot”. W 1919 r. został ludowym komisarzem oświaty w Litewsko-Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej, później zajmował się pracą polityczną w Armii Czerwonej. Od 1925 r. był członkiem KC i Biura Politycznego KC Komunistycznej Partii Polski, w latach 1929–1937 sekretarzem generalnym Komunistycznej Partii Polski. W czerwcu 1937 r. został aresztowany i skazany na śmierć. W 1955 r. – pośmiertnie zrehabilitowany.

Od pierwszych dni tworzenia komisariatów Komisariat ds. Polskich aktywnie zajmował się kwestiami związanymi z rozwojem kultury i oświaty wśród polskiej społeczności.

31 października 1918 r. Ludowy Komisariat Oświaty RSFSR (ros. *Narkompros*) podjął uchwałę „O tworzeniu szkół dla mniejszości narodowych”. Pozwoliło to realizować podstawowe prawa wszystkich narodów do „organizowania edukacji w swoim języku ojczystym na wszystkich poziomach jednolitej szkoły zawodowej i szkolnictwa wyższego”⁵. Od 1919 r. w szkołach mniejszości narodowych zaczęto wprowadzać obowiązkową naukę języka miejscowego. Pierwsze szkoły dla dzieci polskich powstały w Samarkandzie i Bucharze. Nabór nie był duży, ale zrobiono pierwszy krok w kierunku rozwoju oświaty wśród polskich dzieci w Turkiestanie⁶.

Na początku 1919 r. przy Ludowym Komisariacie ds. Narodowości TASRS (*Turkkomnac*) zorganizowano odrębny wydział do spraw oświaty mniejszości narodowych, obejmujący także dział oświaty polskiej. Jednakże wydział uzyskał status prawny dopiero 5 sierpnia 1920 r. wraz z przyjęciem regulaminu Ludowego Komisariatu Oświaty TASRS⁷.

⁵ Постановление Народного комиссариата просвещения. О школах национальных меньшинств / Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 годы. Управление делами Совнаркома СССР. – Москва, 1942. – С.1101–1102. / <https://istmat.info/node/31674>.

⁶ История российских немцев в документах (1763–1992 гг.). / Состав. Ауман В.А., Чеботарёва В.Г. – Москва, 1993. – С. 47.

⁷ Саипова К.Д. История Народного комиссариата по национальным делам ТАССР (1918–1924 гг.). Дисс ... канд. ист. наук. –Ташкент, 2011. – С.11.

We wrześniu 1920 r. nastąpiła reorganizacja wydziału do spraw oświaty: został przekształcony w Radę ds. Edukacji Mniejszości Narodowych Kraju Turkiestańskiego. Nowy organ miał za zadanie kontynuować rozwój oświaty wśród mniejszości narodowych, prowadzić działalność propagandową, rozpoznawać potrzeby mniejszości w zakresie oświaty oraz monitorować swobodne zaspokajanie potrzeb kulturalnych i oświatowych na równych zasadach z innymi narodowościami⁸.

W październiku 1920 r. KC Komunistycznej Partii Turkiestanu (KPT) podjął decyzję o przeniesieniu wydziałów mniejszości narodowych działających przy KPT i podporządkowaniu ich bezpośrednio wydziałom agitacji i propagandy w postaci pododdziałów przy zachowaniu ich dotychczasowych struktur. KC KPT określił zadania tych pododdziałów: miały być odpowiedzialne za monitorowanie prawidłowego rozliczania grup partyjnych zagranicznych komunistów. Przy wydziale mniejszości narodowych funkcjonowały organy, które kierowały grupami partyjnymi w Kraju Turkiestańskim.

Przesiedlający się Polacy zaczęli nowe życie od zera. Zajmowali się rolnictwem, rzemiosłem, handlem, pracowali w administracji, na kolei, w przedsiębiorstwach przemysłowych i górniczych, jako nauczyciele, lekarze i pomoc domowa. Każda z mniejszości narodowych starała się zjednoczyć wokół siebie rodzime warstwy niższe poprzez pracę kulturalną i oświatową, propagandę religijną i polityczną⁹.

Wśród Europejczyków najaktywniej w życiu społecznym i politycznym uczestniczyli Polacy.

Mieszkali głównie w obwodzie syrdaryjskim. Najwięcej z nich należało do organizacji socjaldemokratycznych¹⁰.

Polski pododdział przy KC KPT kontrolował pracę wszystkich grup partyjnych, organizował wydawanie gazet i literatury, organizował wykłady, koncerty, wiece, tworzył partyjne szkoły i kursy. Od 1920 r. w całym Turkiestanie nasiliła się działalność propagandowa polskiego oddziału mająca na celu zwiększenie aktywizacji politycznej. Regulamin pododdziałów mniejszości narodowych stwierdzał, że są one „niezbędne do opracowania i postawienia przed partią zagadnień budownictwa partyjnego i sowieckiego, wynikających z cech obyczajowych i narodowych”¹¹.

⁸ Там же.

⁹ Матвеев А.М. Участие зарубежных выходцев в экономической и социально-политической жизни дореволюционного и советского Туркестана (1914-1920 гг.). Автореф. ... док. ист. наук. – Ташкент, 1975. – С. 24-25.

¹⁰ Статистический ежегодник. 1917–1923 гг. Том II. – Ташкент: ТЭС, 1924. – С.434

¹¹ Сологубов И.С. Иностранцы коммунисты в Туркестане (1918-1921 гг.). – Ташкент: Госиздат УзССР, 1961. – С.55.

Góry Zarafszańskie, Uzbekistan, fot. Wojciech Śleszyński/Muzeum Pamięci Sybiru

W 1920 r., w trakcie reorganizacji partii, KC KPT opracował i zatwierdził także regulamin dotyczący grup mniejszości narodowych. Przykładowo 22 czerwca 1920 r. (protokół nr 86) zatwierdzono Krajowe Biuro Polskich Grup Partyjnych.

Polska grupa partyjna po reorganizacji KPT 1920 r.

Terytorium funkcjonowania polskich grup partyjnych	Liczba grup
Taszkent	56
Obwód syrdaryjski	45
Obwód fergański	26
Obwód samarkandzki	35
Obwód zakaspijski	31
Obwód semireczenski	7
Razem	200

I tak według ostatniego spisu partyjnego z 1922 r. ogółem do WKP(b) weszło 274 Polaków, poza tym 10 841 Turków, 4431 Osetyjczyków, 13 295 Uzbeków, 11 949 Kazachów-Kirgizów, 14 285 Tatarów, 2340 Baszkirów, 18 080 Ormian, 122 886 Ukraińców, 32 648 Białorusinów, 45 342 Żydów, 2 918 Turkmenów, 2 651 Mołdawian, 3 773 Estończyków, 1 826 Finów, 16 135 Gruzinów, 1 103 Buriatów, 1 359 Tadżyków, 1 124 Persów, 1 258 Koreańczyków, 755 Chińczyków, 7 Japończyków, 849 Kałmuków, 3 540 Czuwaszów itd.¹²

Należy zaznaczyć, że każdy komunista miał obowiązek prowadzenia propagandy antyreligijnej. Przede wszystkim rozpoczęto zakrojony na szeroką skalę atak na duchowieństwo i religijne instytucje kulturalno-oświatowe. Kierując się marksistowską zasadą ateistycznego ekstremizmu, bolszewicy liczyli na osiągnięcie całkowitej „bezbożności” w możliwie najkrótszym czasie. Prześladowania religijne przybierały różne formy. Masy rdzennych Turkiestańczyków przyjmowały je z bólem. Pod pretekstem walki z „propagandą antysowiecką” zaczęto zamykać „burżuazyjne” gazety i organy „ugodowych” partii, likwidowano niewygodne organizacje polityczne.

W ten sposób rewolucja lutowa, a zwłaszcza przewrót październikowy w Rosji, radykalnie zmieniły naturalno-historyczny przebieg rozwoju Turkiestanu. Odcisnęło to piętno na rozwoju demograficznym republiki. Wzrósł masowy napływ ludności z innych regionów Rosji, krajów azjatyckich i Europy.

¹² Там же. – С.35.

Tym samym w latach 1918–1924 na teren TASRS przeniosło się z Europy ponad 9000 Polaków¹³, w 1926 r. – 3700 osób. (0,1 proc.). Liczby te po raz kolejny dowodzą, jak aktywna była w tych latach transformacja składu narodowego ludności Turkiestanu.

Słowa kluczowe:

Turkiestan, mniejszości narodowe, oświata, autonomia

Summary

Political and Cultural Life of Poles in Turkestan in the First Years of Formation of Soviet Power

The author of the article, based on archival documents, presents the life of Poles in Turkestan in the first years of the establishment of Soviet power. The formation of the Polish diaspora in Turkestan began in the mid-19th century as a result of the conquest of this region by the Russian Empire, then covering part of the territory of modern Poland. Initially, only a few representatives appeared in the region. And so, in Tashkent (the administrative capital of the Turkestan Governorate-General) 18 Poles lived in 1871, but soon the number of Poles in the Turkestan region increased significantly. A particularly active influx of Poles was observed in the first years of the formation of Soviet power. Most Poles lived in cities and military settlements. The predominance of men is explained by the fact that the diaspora was initially created by people serving in the army, partly in railway battalions, as well as officials who stayed there permanently, exiles and voluntary settlers who came there in search of work. Among them were e.g. teachers, doctors, lawyers and craftsmen. Poles were also active in the political life of Turkestan.

Key words:

Turkestan, national minorities, education, autonomy

¹³ Областной архив Андижанской области (далее Обл. архив Анд. обл.), ф. 165, оп. 1, д. 1. л. 15.; д. 3, л. 2; Городской архив Ферганской области (далее ГА Ферг. обл.) ф. 676, оп. 1, д. 1, л. 34; Матвеев А.М. Участие зарубежных выходцев в общественно-политической жизни Туркестана в марте – сентябре 1917 г. / Материалы по истории и археологии Средней Азии. – Ташкент: ТашГУ, 1975. Выпуск № 630. – С. 78.